

هلمش‌های علم

بی‌همتا، محتوایی و مردم‌نهاد

حجت‌الاسلام
محسن عرفاتی

مدون امور علمی و فرهنگی استان مقدس حضرت عبدالعظیم حسنی(ع)

مراسم مسلمیه در حرم مطهر سابقه بیش از یکصدساله دارد و هم‌زمان با شب شهادت حضرت امام محمدباقر علیه‌السلام به مدت ۳ شب برگزار می‌شود. در این ۳ شب هیئت‌های مذهبی در قالب دسته‌های عزاداری از نقاط مختلف به سمت حرم حرکت کرده و با حضور در صحن و سرای حضرت سیدالکرمیه به عزاداری در سوگ شهادت حضرت مسلم، سفیر حضرت سیدالشهدا(ع) می‌پردازند که این مراسم تا پاسی از شب ادامه دارد.

این برنامه‌ها با سابقه بیش از صد سال در آستان حضرت عبدالعظیم(ع) برگزار می‌شود و پایه‌گذار آن نیز مرحوم حاج مرزوق بوده است. شیوه مرسوم برنامه این بوده که در شب اول هیئت بزها و هیئت حضرت فاطمه(س) به عزاداری می‌پرداختند. در شب دوم مراسم سخنرانی برگزار می‌شد. در شب سوم نیز سادات شیرازی به اجرای برنامه عزاداری و سخنرانی می‌پرداختند.

سال گذشته آستان مقدس حضرت عبدالعظیم حسینی میزبان بیش از ۱۰۰ هیئت از عزاداران بوده و پیش‌بینی می‌شود امسال در این مراسم شاهد حضور هیئت‌های عزاداری بیشتری باشیم. این مراسم با حضور استاد سازگار برگزار می‌شود و با همکاری خانه مداحان کشور در شب اول حاج مهدی رسولی، در شب دوم حاج محمود کریمی و در شب آخر نیز حجاج میثم مطیعی از جمله مدعوین ویژه این مراسم هستند که به رئیسه‌سرای در رثای آل الله (ع) خواهند پرداخت. در روایات آمده است که تمام خیم‌ها را خداوند درب خانه سیدالشهدا(ع) قرار داده است. قیام ایشان، جهانی و بین‌المللی است. شهادت حضرت مسلم(ع) به عنوان نخستین سفیر سیدالشهدا(ع) طلبعی‌ای برای آغاز ماه محرم است. در آستان حضرت عبدالعظیم(ع) پرچم عزاداری حضرت مسلم(ع) به دوش خادمان و زوار است.

حرکت سیدالشهدا(ع) آگاهی‌بخشی به بشریت و ترویج خوبی‌ها و جمع کردن بساط شرارت است و این حرکت با سفر حضرت مسلم(ع) به کوفه آغاز شد. امروز نیز این رسالت در دوش ما نهاده شده است و باید این معارف را ترویج و به گوش همه جهانیان برسانیم.
این مسلمیه که ثبت هنری نیز شده است، در هیچ جای جهان حتی بر سر مزار ایشان برگزار نمی‌شود. مراسم مسلمیه تنها در حرم مطهر حضرت عبدالعظیم حسینی با این شکوه و عظمت برگزار می‌شود که یک اثر محتوایی و مردم‌نهاد است و باید به اطلاع همگان برسد.

زیر سقف گنبد آجرچین

روایت‌های شنیدنی پیر غلامان مراسم عزاداری مسلمیه

سوز صدای روضه چهار پایه‌خوان در سقف‌های گنبدی و آجرچین بازار حرم پیچیده، اما به رسم هیئت‌هایی که شب‌های مسلمیه در گذر حضری و چهار سوق بازار حرم چهار پایه‌شان را علم می‌کنند، نه از چهار پایه خبری است و نه از پیر غلامی که بر فراز جمعیت دست‌هایش را به نشانه احترام به سینه زده و روضه‌خوانی می‌کند.

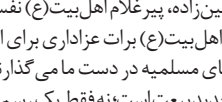

رسم ادب حضور

کمی که دقیق می‌شویم روضه‌خوان را می‌بینیم که به رسم ۱۰ساله شب‌های مسلمیه روضه‌خوانی می‌کند، اما نه روی چهار پایه که روی ویلچر در میانه جمعیت نشسته است. پاهایش یارای حرکت ندارد. از حاضران می‌پرسیم، می‌گویند: مگر می‌شود شب مسلمیه بیاید و حاج «علی حسین‌زاده» پیر غلام اهل بیت(ع) در حرم سیدالکرمیه چهار پایه خوانی نکند؛ حتی اگر چهار پایه‌اش ویلچر باشد، حتی اگر بیماری تاب و توش را گرفته و صبح روز مسلمیه مهمان تخت دیالیز شده باشد. به‌سختی از لابه‌لای جمعیت می‌گذریم تا تصویری از سیدعلی حسین‌زاده، مداح قدیمی هیئت عزاداران بنی‌زهر(س) را مهمان انرز دوربین کنیم. جوانان هیئتی دور و برش حلقه زدن تا رسم ادب حضور را از او یاد بگیرند.

■ دوشنبه ۵ تیر ۱۴۰۲ ■ شماره ۷ ■ صفحه ۱۴ و ۱۵

راز عاشقی پیر غلام دیالیزی

مترصد فرصت می‌شویم تا چهار پایه‌خوانی پیر غلام تمام شود و ببرسیم راز این عاشقی چیست بیماری و عذر موجه دلیلی بر عدم‌حضور نمی‌شود؟ یک ربع، نیم ساعت معطلی می‌ارزد به شنیدن این راز و دست آخر حاج حسین‌زاده، پیر غلام اهل‌بیت(ع) نفس‌نفس‌زنان می‌گوید: «اهل‌بیت(ع) برات عزاداری برای اباعبدالله(ع) را در شب‌های مسلمیه در دست ما می‌گذارند. شب‌های مسلمیه تجدید‌بیعت‌است؛ نه فقط یک رسم ۸۰ساله. این امروز را بهانه‌جا‌زن نکنم، شده از درد به‌خودم بیپیچم، اما باید در درگاه حرم حضرت عبدالعظیم(ع) روی ویلچر هم که شده، بلندبلند بخوانم؛ کرم کردی مرا ای دوست، با خود آشنا کردی به‌خود بستی و از بیگانه و خویشم جدا کردی/ ندانستم چه گویم تا قبول در گهت اقم/ سخن ناگفته بر رویه، در رحمت تو وا کردی.» چهار پایه‌خوانی‌اش تمام‌شده که با ما مصاحبه می‌کند، اما شنیدن سوز صدایش وقت مصاحبه یکبار دیگر مستمعان را بر سر ذوق می‌آورد.

نقشه‌هایی که امشب نقش بر آب می‌شوند

این شب‌ها جمع پیر غلامان در شهرری جمع است، همه می‌آیند برای بیعت دوباره با اهل‌بیت(ع) و ری می‌شود کربلای ایران. سید جمال حسینی، یکی دیگر از پیر غلامان بعد از چهار پایه‌خوانی گوشه‌دنجی به تماشای بیعت عزاداران اباعبدالله(ع) نشسته که سر صحبت را با او بازی می‌کنیم. او تفسیر جالبی از مراسم مسلمیه دارد و می‌گوید: «مسلمیه و چهار پایه‌خوانی فقط یک رسم دیرین نیست؛ حرف‌ها دارد برای گفتن، نشانه‌ها در خود دارد، نگاهی بیندازید به دور و بر تان؛ در این شب‌ها مرکز نقل و نقطه اتحاد هزاران نفر با قومیت‌های مختلف از کرد، لر و ترک گرفته تا هیئت شیرازی‌ها و اصفهانی‌های مقیم تهران، از هیئت شوفرها و پیر علما تا هیئت‌های جدیدی که سسکاندارانش مداحان جوان هستند، می‌شود حرم سیدالکرمیه. این همه دشمن برای ما نقشه می‌کشد، مسلمیه و محرم که از راه می‌رسد، همه این نقشه‌ها با اتحاد مردم و نمایش عشق و ارادتش‌شان به عاشورا و ارزش‌هایی که جان انقلابمان به آنها بند است، نقش بر آب می‌شود.»

گروهی از جوانان در حرم مطهر حضرت عبدالعظیم حسینی(ع) در شب دوم مراسم عزاداری حضرت سیدالشهدا(ع) در شهر تهران. (عکس: محسن عرفاتی)

حاج‌السوق بازار ری از گذشته تا امروز محل توقف و مداحی هیئت‌های عزاداری مسلمیه بوده است. حاج‌الفت می‌گوید: «هر کدام از هیئت‌ها که به چهارسوق بازار می‌رسند، لحتظاتی عزاداری می‌کردند. چون اشعار به سبک دودمه‌خوانی همخوانی می‌شد، اشعار را روی پارچه‌ای می‌نوشتند و یکی از هیئتی‌های بلندقد و قوی‌هیکل، آن را روی سر نگه می‌داشت تا عزاداران همصدا نوحه‌خوانی کنند. پس از پایان چهار پایه‌خوانی در چهارسوق، هیئت‌ها وارد صحن حرم حضرت عبدالعظیم(ع) می‌شدند و در حیاط حرم به سوگواری می‌پرداختند. وقتی هیئت‌ها از چهارسوق بازار می‌گذشتند و می‌خواستند وارد صحن حرم شوند، چراغ گردانان حرم با چراغ و لاله‌های روشن به پیشوازشان می‌آمدند.» پیر غلام اهل‌بیت(ع) بودند و نوحه‌های زمینه‌خوانی‌ای به هیئت‌های مهمان احترام زیادی می‌گذاشتند و تا هر زمانی که عزاداری هیئت‌های مهمان در چهارسوق ادامه داشت، آنها منتظر می‌ماندند. هنوز هم این رسم پابرجاست چون تعداد هیئت‌های نوحه‌ها زیاد است، مراسم تا سپیده صبح ادامه پیدا می‌کند. جمعیت سوگواران مسلمیه از سر بازار ری به خط می‌شوند و صف‌هایشان تا ته بازار می‌رسد.»

سنت ماندگار

حاج مرزوق

محسن حسام مظاهری

«بر خلاف تصور، آنچه امروز به‌عنوان سینه‌زنی و مداحی «سنتی» شناخته می‌شود، قدمت چندان بالایی ندارد و پیدایش آن به حوالی دوره مشروطه می‌رسد. یکی از افراد اثرگذار در پیدایش این سبک، محمد مرزوق عرب‌حائری معروف به «حاج‌مرزوق» بوده است.

حاج‌مرزوق طلبه و مداح عراقی ساکن شهر کربلا بود. جمعی از فعالان مذهبی اصناف بازار تهران که سبک مداحی‌اش را دیده و پسندیده بودند، از او برای آمدن به ایران دعوت کردند. حاج‌مرزوق ابتدا نپذیرفت، اما در پی اصرار و پیگیری بانیان «هیئت بنی‌فاطمه»(از نسل نخست هیئت‌های مذهبی ایران) سرانجام در سال ۱۲۷۰ به ایران مهاجرت کرد و ساکن ایران شد.

حاج‌مرزوق نمونه جالب و قابل‌مطالعه‌ای در حوزه مناسک شیعی و تعاملات میان فرهنگی جوامع شیعی است؛ اینکه چطور یک نفر از کشوری دیگر برای

ایجاد تغییر و اصلاح فرهنگ مناسکی دعوت می‌شود. در عرف امروز، حاج‌مرزوق به نوعی استاد و مربی خارجی بوده است. درست مشابه تیم‌های ورزشی که برای تربیت بازیکنان خود از مربی خارجی دعوت می‌کنند، گروهی از فعالان بازار یان مذهبی هم در سال‌های پایانی دوره قاجار از چنین الگویی بهره گرفته‌اند؛ منتها برای انتقال مهارت مناسکی و آیینی!

بررسی کارنامه حضور و فعالیت حاج‌مرزوق در ایران نشان می‌دهد که این الگو مجرب و موفق بوده است؛ چرا که حاج‌مرزوق توانست با همراهی هیئت‌ها و فعالان مذهبی تهران منشأ اثر بسیاری در سبک مداحی هم‌مرکز ایران شود تا جایی که از او به‌عنوان «پدر نوحه‌خوانی معاصر ایران» نام می‌برند.

با تعریف سنت چهار پایه‌خوانی و ترویج آن در مراسم مسلمیه و ایجاد تغییر در سبک سینه‌زنی مهم‌ترین ثمرات حضور حاج‌مرزوق در ایران بود. تا پیش از آن زمان، سینه‌زنی متداول در مناطق مرکزی ایران سینه‌زنی تند و ۳ضرب بود. اما حاج‌مرزوق، سینه‌زنی واحد و آنچه در عرف هیئتی «اُحد و نَص» خوانده می‌شود و «دم‌سُر بیا» و «زمینه‌خوانی» را در ایران به‌ارمغان آورد که تحول بسیار مهم و سرنوشت‌سازی بود و زمینه‌ساز تغییرات بعدی و ظهور سبک‌های تازه‌تر شد.

حاج‌مرزوق به دنبال تعریف لباسی صنفی برای مداحان نیز بود؛ مشابه آنچه خود می‌پوشید؛ کنی بدون لبه، عبایی بر دوش و فینه‌ای مصری بر سر که پارچه‌ای شیری‌رنگ(در مورد سادات، پارچه‌ای سبز) پایین آن پیچیده شده است. در این تلاش البته توفیق چندانی نیافت و این لباس، شاید به‌دلیل آنکه عقیده‌ای ایرانی نداشت، فراگیر نشد. تنها برخی از شاگردانش(مانند سیدمصطفی هاشمی‌دانا) آن را بر تن کردند و تا پایان عمر در آن لباس ماندند. هنوز هم اما معدودی از مداحان سنتی پایتخت این لباس را بر تن دارند.

تربیت نسلی از مداحان که چهره‌های شاخص مداحی سنتی(در معنایی که امروز می‌شناسیم) محسوب می‌شوند، ثمره دیگر حضور حاج‌مرزوق در ایران بود؛ مداحانی چون اکبر ناظم، شاه‌حسین بهاری، سید حسن معطر، محمد علامه و محمدعلی اسلامی از جمله شاگردان و تربیت‌یافتگان حاج‌مرزوق بودند که هر کدام از مداحان صاحب‌سبک و مهم تهران دوره پهلوی محسوب می‌شوند.

حاج‌مرزوق پس از سال‌ها زندگی در تهران در ۱۷ تیر ۱۳۲۹ در گذشت و پس از تشییع جنازه‌ای باشکوه در قبرستان نو در قم به خاک سپرده شد. اما ثمرات حضور او در ایران، همچنان بعد از سال‌ها به قوت خود باقی است.

محسن عرفاتی